

ELIZABETH A. ZACHARIADOU, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, XXXVI+270 sayfa. Kitap Yunanistan'da basılmıştır. Venedik'deki "Hellenic Institute of Byzantine and post-Byzantine Studies" adlı araştırma kurumunun 11. cildir. Ederi 20.000 İtalyan lirası (liret)dir.

Osmanlı döneminin kuruluş ve gelişme dönemleri üzerinde geniş ve yetkili araştırmaları ile tanınan bayan Zachariadou, uzun zamandan beri beklenen bir eserini yayınlamış bulunuyor. Tarihimiz için çok önemli kaynaklardan biri sayılan Venedik arşiv ve kütüphanelerinde yaptığı ısrarlı çalışmalar ve bunun Amerika'da bulunan bir uzantısına da ulaşmış bulunan sayın araştırmacı, böylece ortaya hiçbir zaman ihmal edilmeyecek bir eser çıkarmıştır.

Araştırmacı bu eserinin ilk haberini 1974 yılında Napoli'de toplanan Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Araştırmaları Sempozyumunda vermişti.¹ Yedi adet andlaşmanın konu edildiği bu tebliğin şimdi daha genişletilmiş ve tarih içindeki yerini belirleyen bir kitap, araştırmacılara sunulmuş bulunuyor. Belgelerin aslı, önemine daha önce de değindiğim gibi² şehir kitaplığı ve müzesinde bulunmaktadır. Fakat bu kalıntı ile yetinilmemiş bunun Amerika'daki Yale Üniversitesindeki aslı ile karşılaştırılmıştır. Burada akla gelen bir soru, böyle bir kaynağın esas sahibi Venedik Devlet Arşivi (Archivio di Stato di Venezia) yerine bir üniversite kitaplığına ne şekilde intikal ettiğidir. Yanıt olarak da özel ellerden resmi bir yere değil de, para karşılığı Yeni Dünya'ya iletilmesidir. Böylece tarihimiz için zaman zaman içine düştüğümüz bir karamsarlık olan, kaynaklarımızın yurt dışına gitme ve satılma konusunun bir tek bizde olmadığımız da öğrenmiş bulunuyoruz. Son dönem Venedik devlet başkanlarından (Doge) olan Foscarini de topladığı yazmaların ve kitapların büyük bir kısmını Avusturya İmparatorluğu kitaplığına satmıştı. Bu koleksiyon arasında da tarihimizi yakından ilgilendiren epey malzeme bulunmaktadır.

Bayan E. Zachariadou hem Amerika'da hem Venedik'te şahsen bulunup, esas metinleri yakından incelediği için de ayrıca şanslıdır. Bu arada kendisinin P. Wittek ve A. Bombaci gibi şimdi yaşamayan türk tarihi araştırmacılarından geniş ölçüde yararlandığını ve kitabını da Osmanlıların kuruluş dönemi mütehassısı ve Menteşe Beyliği hakkında araştırma yapan Wittek'e armağan ettiğini de belirtmeliyim.

Kitap üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk kısım tarihsel gelişmeyi, ikinci kısım ticaret bağlarını, üçüncüsü de metinleri içermektedir. Venedik ve Cenova cumhuriyetlerinin varlığı Levant (Şark) ticareti faaliyetine sıkı sıkıya bağlı olduğu için,

¹ "Sept traités inédits entre Venise et les émirates d'Aydın et de Menteşe (1331-1407)", *Studi Preottomani e Ottomani, Atti del Convegno di Napoli*, Napoli 1976, s. 229-240.

² *Bellesten*, sayı 141, sayfa 107.

bu konuda çok daha önceden de çalışmalar yapılmıştı. Fakat çalışanların çoğu, dilimizi bilmedikleri için ancak yapılmış monografiler ve genel tarihlere dayanmakta idiler.

Hazırlayan böyle bir kusurdan uzak olduğu için, eski devirleri anlatan kroniklerimizde geçen bilgilere de başvurmaktan geri durmuyor. XIV. ve XV. yüzyıla ait kaynaklarımızın eksikliğini büyük ölçüde duyduk. Onun için batılı kaynaklara başvurmak kaçınılmazdır. Ayrıca sırf Bizans kaynaklarının da yeterli olamayacağı da son yıllarda meydana çıktı. Karşılaştırma ile yapılan araştırma ve incelemeler tekrar edilen bazı bilgileri değiştirecektir.

Kanımcı bu kitapta en başarılı kısım metinlerin yayınıdır. Zira tarihimize kapitülasyonlar ve ancak 1536 yılında Fransa'ya verilen ayrıcalıklarla başladığı hakkındaki kanaati artık bir kenara koyma zamanının geldiği de açıktır. Gerçi 1220 tarihli Selçuklu - Venedik andlaşması metni yayınlanmış ve hakkında tartışma da yapılmıştı.³ Şimdi hâlâ ihmal edilme nedenini bulmak epey zordur. Bu andlaşma daha sonra Anadolu Beylikleri zamanında da batı ekonomisine yapılan yaklaşımla yeni metinlerin hazırlanmasına yol açmıştır. Şimdiye kadar dağınık monografi ve sair ciltler içinde kalan bu yayınları sayın Zachariadou bir araya getirmek ve içerdikleri konuları bir bütün olarak incelemekle önemli bir konuyu aydınlığa kavuşturmuştur. Metinleri diplomatika açısından eleştirdikten sonra (S. 179-185) hangi dil ile kaleme alındığı hakkında bir bölüm geliyor. Kısa fakat özelliği olan bu konu, yunan dilinin bir diplomasi dili olarak XVI. yy. başlarına kadar kullanılmamasından ileri gelmektedir. Sayıları 11'e ulaşan andlaşma metinlerinin latince ve yunanca olması bir an için bu dili bilmeyenleri korku içine itecek gibidir. Bununla beraber giriş ve açıklayıcı konularda verilen bilgiler bu tereddüd ve endişeyi gidecek düzeydedir.

Kitap İtalya yarımadası ile Anadolu arkasındaki bağlantıların bir dönemine ışık tutacak değer taşıyor. Tam ortada bulunan Girit adası da ilginç bir rol oynamaktadır. 1204 yılında Romania'nın taksimi sırasında Venedik Cumhuriyetine devr edilen bu adanın yöneticileri⁴ ve kendilerine vatan edinen tüccarları, burasının Anadolu beylikleri ile Venedik arasındaki ilişkilerde yer aldığını belirtir. Metinlerden anlaşılacakla beraber dağınık bilgilerin biraraya getirilmesi Akdeniz tarihinin özel bir durumunu da aydınlatacaktır. Bayan Zachariadou ayrıca konu edilen diğer Ege adaları ile Mora yarımadası şehirlerinin de bir listesini koymuştur (s. 103). Gerek ticaret yolu üzerinde bulunmaları gerek askeri önem taşımaları bu yöreyi tarih boyunca bir tartışma konusu yapmıştı. Türklerin bu yöreye kısa bir zamanda adapte olup bir geleneksel ekonomik düzenden çıkıp deniz ve batı ekonomisine yöneldiğini ortaya koyan bu belgeler gerçi yürürlük açısından bazı tereddüdlere yol açar. Her zaman merak ettiğimiz konu, Türklerin doğrudan nasıl bir katkıda bulduklarıdır. Buna verilecek yanıtlar da metinler arasındadır. Birçok terimlerin batılı değil de doğu kaynaklı olması bile yeterli bir delil olarak ortadadır. Metinler

³ Osman Turan, *Anadolu Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara. M. E. Martin, "The venetian-seljuk treaty of 1220", *English Historical Review*, 95 (1980) s. 321-330.

⁴ Duca di Candia, Venediklilerin Girit genel valisine verdikleri unvan idi.

çoğu kez Türk tarafının başarılı oldukları dönemlerde hazırlanıp yürürlüğe girdiği için herhangi bir tek taraflı uygulama alanı yoktur. Aksine Anadolu tarafından yapılan mal çıkışının çoğunluğu da bir örnek olarak ileri sürülürken arada rol oynayan kişilere sağlanan kolaylıklar da Türk yöneticiler tarafından denetlenmekteydi.

Kitaba konulan özel konulardan birisi de Türkiye sözcüğüne ayrılan sayfalardır (s. 117-121). Bu deyimnin nereden kaynaklandığına özellikle dikkat etmekle yazar isabetli bir tutum takınmıştır. XX. yy. başında devletimizin resmi adı olan Turchia (okunuşu Turkiya) XIV. yy. kaynaklarında özel bir yer tutmaktadır. Bunun menşei üzerinde yapılan tartışmalar yanında yazımı hususunda da altmış yıl önce bazı tartışmalar yapılmıştı. Şimdi unutulmuş bu değerlendirmeler, tarih kalıntıları içinde kalan satırların yeniden eleştirilmesi ile araştırmacılara sunulmaktadır.

Kitap Türk - Venedik ilişkilerinin ilk devirlerini ve Osmanlı Devleti Öncesi işleyen en değerli bir klavuz olarak kalacaktır. Eser en yetkili ve bu konuda kendisine yakışan bir merkez tarafından yayınlanmıştır. Venedik tarihinde özel bir yeri bulunan Yunanlılar uzun zamandan beri burada faal bir araştırma merkezi kurmuşlardı. Yayınladıkları dergi *Thesaurismata*'da bizi ilgilendiren değerli araştırmalar bulunmaktadır. Şimdi de Elizabeth A. Zachariadon tarafından hazırlanan bu esere de serisinde yer vermek ve yayınlamakta kendisine bir övgü payı çıkarmakta haklıdır.

Bu tanıtmanın ilk provalarını düzelttiğim sıralarda "Variorum" yayınevi, sayın araştırmacının makalelerinden bir kısmını yayına hazırlamakta idi: *Romania and the Turks* (c. 1300-c. 1500). 17 araştırmasının bir araya getirildiği bu eserde, önemli yayımları bir aradadır. Yayınladığı değerli belgeler, her zaman için bu devir araştırmacılarının başvurusunu gerektirir.

Doç. Dr. MAHMUT ŞAKIROĞLU